

Ekonomija dolga – živeti v vrtincu financ

Abstract

The Debt Economy: Living in a Vortex of Finance

The essay argues that economic growth is not necessary for paying off debts and holds that debts are created mainly for the purpose of maintaining unsustainable growth. Debt sustains our economic system by demanding continuous growth, but we remain indebted regardless of how much we grow. One of the mechanisms that could be used to oppose public debt is a debt audit that advocates for a fair distribution of debt and the cancellation of illegitimate debt. There are various examples of practices of public debt audits. Moreover, some countries have already established mechanisms of debt control that also include their citizens to a certain extent. Debt audits should thus help us understand the consequences of the financial crisis and suggest policies that follow the paradigm of degrowth.

Keywords: debt, economic growth, debt audit, debt cancellation, degrowth

Ajda Pistotnik is a policy researcher and project manager at EnaBanda, an association dedicated to cultural and research activities. She was granted a Master of Science degree from the University of Ljubljana for her thesis on the human rights to water and business. Her current research interests are new politics and social justice. (ajda@enabanda.si)

Povzetek

V eseju izhajamo iz teze, da rast ni nujna za odplačevanje dolgov, temveč da dolgovi nastajajo predvsem zato, da se ohranja netrajnostna rast. Dolg vzdržuje naš ekonomski sistem, saj zahteva nenehno rast, kljub njej pa smo še vedno zadolženi. Eden od načinov nasprotovanja dolgu je mehanizem revizije javnega dolga, ki predlaga pravično razporeditev in odpis nelegitimnih dolgov. Obstajajo različni primeri praks in mehanizmov pregleda javnega dolga, nekatere države pa so tudi že vzpostavile mehanizme nadzora nad stanjem dolga, v katere do določene mere vključujejo tudi prebivalce. Revizija naj bi nam tako pomagala razumeti posledice finančne krize in podala predloge za bolj odrastniške usmeritve.

Ključne besede: dolg, gospodarska rast, revizija dolga, odpis dolga, odrast

Ajda Pistotnik je samostojna raziskovalka in vodja projektov v kolektivu EnaBanda – društvo za kulturne in raziskovalne dejavnosti. Magisterij znanosti ji je podelila Univerza v Ljubljani, naslov njene naloge pa je bil Človekova pravica do vode in gospodarstvo. Njeni osrednji raziskovalni interesi so nove politike in teme družbene pravičnosti. (ajda@enabanda.si)

Dvomljiva rast, naraščajoči dolgovi in predlog odrasti

“The feminization of politics, beyond its concern for increasing presence of women in decision-making spaces and implementing public policies to promote gender equality, is about changing the way politics is done. (...) Feminizing politics also means introducing horizontal decision-making and new forms of leadership.”
(Roth in Baird, 2017)

Spoprijemanje posameznih držav z zadnjo sistemsko krizo je pokazalo, da se države ukvarjajo le s posledicami kriz, namesto da bi se neposredno soočile z vzroki politične nestabilnosti, dolžniške krize, recesije, ekoloških katastrof, čezmernega izkoriščanja naravnih in človeških virov ter z vzponom populizma, militarizacijo družbe in energetske krizo. Namesto da bi sprejele ukrepe proti veliki neenakosti bogastva in koncentraciji moči, se čedalje bolj zatekajo k policijskemu nadzoru in nadzoru nad prebivalstvom. Namesto da bi odpravljale revščino in se borile proti vojnām, gradijo nove zidove in ograje. Očitno je, da je postala s finančno krizo naveza med zasebnimi interesi (korporativno močjo) in javno oblastjo močnejša. Na primer, podatkovno rudarjenje in algoritmični nadzor, ki ga izvajajo zasebna podjetja, sta bliskovito postala del varnostnih in obveščevalnih aparatov; interesi izdelovalcev orožja še naprej močno vplivajo na vladne politične odločitve; zahteve finančne industrije so postale politične prioritete (Roos, 2016).

Vpliv financ na politiko in družbo je posledica njihovega položaja v gospodarstvu. Manko demokratičnega okvira za odločanje o gospodarski politiki, pomanjkljiva preglednost postopkov in izogibanje odgovornosti politikov in tehnokratov do prebivalcev so temeljne slabosti sedanje politične (evropske) ureditve (Fazi, 2016). Trenutna dolžniška kriza je odraz pomanjkljive finančne ureditve in makroekonomskih neravnovesij, ki jih ustroj EU še dodatno pogloblja (Papadopoulou in Sakellaridis, 2012).

Zadolžili smo se, da rastemo, in zdaj smo prisiljeni rasti, da bomo lahko odplačevali dolgove. Če je rast jedro, sidrišče finančnega in gospodarskega sistema, se potem premalo ali celo nič ne sprašujemo, zakaj rast za vsako ceno in kaj je onstran rasti – rasti, ki pogojuje in kroji naše življenje. Rast sicer lahko razumemo različno: kot pojmovno predstavo, matematični indeks (BDP) in sestavni del kapitalističnega sistema. V teoriji je rast potrebna za poplačilo dolgov, za ustvarjanje novih delovnih mest ali za (nominalno) povečanje prihodkov revnih, s čimer naj bi se zmanjševala družbena neenakost. V praksi pa smo še vedno zadolženi, kakovost zaposlitev je skokovito upadla, stopnja revščine je visoka, kot že dolgo ne (D’Alisa, Demaria in Kallis, 2015).

S političnega stališča je ekonomija dolga izraz moči in vpliva financ: dolg vzdržuje naš ekonomski sistem, saj moramo za njegovo odplačevanje rasti. A ljudje se

dolgu tudi upiramo: proti njemu demonstriramo na ulicah, borimo se proti dolgu, ki upravičuje pokojninsko reformo, reze v proračun za izobraževanje, socialne storitve, kulturo, podporo za brezposelnost in socialne minimume (Lazzarato, 2012: 27–28). Eden od načinov nasprotovanja dolgu je tudi mehanizem revizije javnega dolga, prek katerega lahko prikažemo, kaj je poganjalo dogodke med finančno krizo 2008 in po njej ter kako in zakaj smo se zadolževali. Pri revizijah dolga odrast zagovarja, da »državljeni odločijo, kateri dolgovi so legitimni, kdo je zanje odgovoren in katere dolgove bi bilo treba odpisati« (Cutillas, Llistar in Tarafa, 2015: 156).

Revizija oz. pregled javnega dolga je eden bistvenih predlogov odrasti, ki ne zagovarja le prestrukturiranja dolga, temveč tudi njegov delni odpis, prek katerega bi lahko znova vzpostavili pravično in nepristransko ravnovesje (Kallis, 2015). Med posledicami mehanizma pregleda so tudi krepitev demokratične kulture, demokratizacija znanja in mobilizacija družbe ter krepitev družbene participacije za pravičnejši in okolju prijaznejši gospodarski model; razprava naj bi namreč potekala v čim širšem krogu deležnikov – skladno s tem odrast spodbuja in zagovarja tudi prosti čas, ki naj ga posamezniki namenijo za zelo potrebne razprave o vsebini javnih storitev s ponovnim definiranjem skupnostnega.

Po večletnem upadanju konkurenčnosti v primerjavi z najmočnejšimi državami evrskega območja so imele države na njegovem obrobju, vključno s Slovenijo, zaradi fiskalnih primanjkljajev omejen dostop do mednarodnih trgov obveznic. Zato je državam na obrobju grozila plačilna nesposobnost, ta pa je ogrožala evropske banke, ki so bile med večjimi posojilodajalci in so se bale, da ne bodo dobile povrnjenih velikih vsot denarja, ki so ga pred krizo posojale pod ugodnimi pogoji. Reševanje bank so spremljali varčevalni ukrepi, ki so posledično povzročili globoko recesijo (Lapavitsas, 2012). Poleg teh so bile posledice finančne krize in spremljajočih varčevalnih ukrepov tudi izguba varnosti zaposlitev, vrnitev deflacijskih pritiskov, visoka brezposelnost, upadanje realnih plač, nizka produktivnost in naraščajoča neenakost (Pettifor, 2017). V takšnem okolju so prakse, kot je »odpis dolga, postale tabu, neplačevanje dolgov pa je povezano s ponižanjem in izgubo socialnih pravic« (Cutillas, Llistar in Tarafa, 2015: 156).

Prihodnost, ki smo je vredni – pobude za revizijo dolga

Ekonomija dolga se je (v obliki kreditov) razmahnila, ko so nastale mednarodne ustanove, na primer Mednarodni denarni sklad (IMF), ki so namenjene zaščiti upnikov, ne pa dolžnikov. Maurizio Lazzarato v delu *Proizvajanju zadolženega človeka* argumentira, da dolg nikakor ni grožnja za kapitalistično ekonomijo, temveč del njenega jedra, zato je treba radikalno preverjati temeljno družbeno razmerje, ki strukturira sam sistem. Zmanjševanje dolga na podlagi varčevalnih politik znova vzpostavlja nadzor nad izdatki socialne države, nad dohodki, časom in socialnimi

storitvami, hkrati pa se tako nadaljuje in pogloblja privatizacija storitev socialne države, iz česar kujejo dobiček zasebna podjetja, ki te storitve prevzamejo (Lazzarato, 2012: 31). Dolgove, ki jih poskušamo odplačati trenutno, smo nako-pičili za vzdrževanje fiktivne rasti: problem je, da ni mogoče pričakovati, da bodo gospodarstva sploh še kdaj rastle dovolj hitro, da bi nam jih res uspelo odplačati. Odrastniki trdimo, da bi se s tem dejstvom morali soočiti in z odpisom določenega dela dolgov sprostiti dolžniški krč, v katerem smo se znašli prav zaradi usmerjenosti k nemogočemu odplačilu in neskončni rasti.

Zgodovina je polna primerov družb, ki so odpisale dolgove in začele znova; pogosto se je to zgodilo tudi zaradi strahu vladarjev, ki so želeli pomiriti množice. Namesto da bi razmišljali o tem, danes najpogosteje prek vzdrževanja prepričanja, da je dolgove v nedoločeni prihodnosti mogoče odplačati, prelagamo breme na ramena prihodnjih generacij (D'Alisa, Demaria in Kallis, 2015; Graeber, 2014). Je pa kljub splošni nenaklonjenosti revizijam zaznati nekatere pozitivne premike, saj so nekatere države že vzpostavile mehanizme nadzora nad stanjem dolga, v katere do določene mere vključujejo tudi prebivalce.

Najbolj znana primera revizije dolga sta Norveška (kot upnica) in Ekvador (kot dolžnik). Leta 2006 je norveška vlada enostransko odpisala dolgove v vrednosti 62 milijonov evrov petim državam (Ekvadorju, Egiptu, Jamajki, Peruju, Sierr Leone), s čimer je odprla razpravo o prevzemanju odgovornosti upnikov. Leta 2007 pa je ekvadorska komisija za revizijo javnega dolga (CAIC) izvedla revizijo dolga in ga razglasila za nezakonitega. Posledično je vlada za 900 milijonov dolarjev odkupila papirje v vrednosti 3,2 milijarde dolarjev (Millet in Toussaint, 2014: 122–123).

Med druge znane primere poskusov revizije dolga, ki so nam tudi geografsko in politično blizu, spadajo Grčija, Francija in Španija. Grški parlament je leta 2015 oblikoval Odbor za resnico o javnem dolgu, ki je imel pooblastilo za ozaveščanje o vprašanih, povezanih z grškim dolgom, ter za oblikovanje argumentov in možnosti v zvezi z odpisom dolga; o svojih ugotovitvah je izdal poročilo. Enak je bil izkupiček francoskega Odbora za državljanski nadzor nad javnim dolgom, ki je nastal leta 2014. V Španiji se je Državljska platforma za revizijo dolga (PACD) oblikovala že konec leta 2011, ukvarjala pa se je predvsem z občinskimi javnimi sredstvi. PACD je bila dejavna pri vzpostavitvi samoupravnih občinskih točk nadzora (OCM) javnega denarja lokalnih oblasti po vsej Španiji, ki so delovale prek spletne platforme, organizirala pa je tudi delavnice ozaveščanja javnosti. Pobudniki platforme in aktivisti so prebivalcem pomagali, da so prek spleta oddali poizvedbe in tako omogočili dostopnost in preglednost oz. preprečili, da bi poizvedbe ostale v predalih. Razvito spletno orodje je omogočilo tudi spremljanje objavljenih uradnih odgovorov na poslano poizvedbo. Takšna vrsta revizije ni omejena zgolj na strokovno analizo, temveč omogoča vsem stranem, da zahtevajo informacije in pojasnila, delijo relevantne informacije, analizirajo podatke iz lastnih zornih kotov ter predlagajo alternative (NoLOBOs, 2016).

Nastanek sodobnih gibanj za revizijo dolga je mogoče povezati z globalnimi koalicijami civilnodružbenih pobud, kot so Jubilee 2000, Odbor za odpis dolga državam tretjega sveta (CADTM) in Jubilee South, ki so nastale v začetku 90. let 20. stoletja, z namenom zagovarjanja in lobiranja za odpis dela dolga, ki so si ga nakopičile najrevnejše države z globalnega juga (Jubilee Debt Campaign, 2018). V ozadju vseh teh primerov je enak motiv: želja ugotoviti, kako so dolgovi nastali, kateri posamezniki so odgovorni zanje in kakšne so njihove posledice. Po navadi vključujejo naslednje faze: dostop do informacij, analiza podatkov, zagovorništvo, mreženje, diseminacija, izobraževanje javnosti in kazenski pregon odgovornih (D'Alisa, Demaria in Kallis, 2015).

Zanimivo je opazovati razvoj dogodkov na tem področju tudi pri nas, kjer je Računsko sodišče do zdaj dvakrat revidiralo javni dolg, prvič leta 2008, ko je pregledovalo smotrnost zadolževanja, načrtovanja, upravljanja in poročanja o javnem dolgu v obdobju od leta 2003 do 2006; drugič pa je institucionalna revizija ocenjevala uspešnost načrtovanja zadolževanja v letih 2013 in 2014. Po pojasnilu predsednika računskega sodišča Tomaža Vesela je Banka Slovenije eden od organov, ki se najbolj upirajo njihovemu nadzoru, čeprav ima pomembno vlogo pri velikosti javnega dolga. Izračun Banke Slovenije o velikosti »bančne luknje« je tako določil raven državnega zadolževanja oz. javnega dolga in tako neposredno vplival na obseg socialne države in razvoj. Vesel meni, da se država boji, kakšne nepravilnosti lahko revizija računskega sodišča še razkrije in kakšne negativne vplive ima to lahko za celoten finančni sistem (Voh Boštic, 2016). Danes sta Banka Slovenije in njen guverner sicer pod drobnogledom kriminalistov, ki preiskujejo, ali smo prebivalci za kar 1,5 milijarde evrov preplačali reševanje NLB.¹ Dosedanje ugotovitve kažejo, da je metodologija Banke Slovenije za določanje višine sredstev za dokapitalizacijo nastajala sproti, na sestankih usmerjevalnega odbora, kjer je imel glavno besedo guverner, ki je zdaj obtožen zlorabe položaja (Mekina, 2017). Ekonomist Velimir Bole z Ekonomskega inštituta EIPF je leta 2017 znova izračunal velikost bančne luknje in ugotovil, da sta umetno ustvarjena panika in pretiravanje glede krize državo stala vsaj dodatnih 1,5 milijarde evrov ali več samo za reševanje NLB in NKBM leta 2013 (Repovž, 2017). Z drugimi besedami, presežek denarja, ki je bil med krizo po nepotrebnem vložen v ti dve banki, je zdaj tako rekoč izgubljen.

Tudi civilna družba pri nas prek nekaterih raziskovalcev in medijev počasi krepi spremljanje javnega dolga. Civilnodružbeni nadzor nad javnimi financami bi lahko utiral pot ali dopolnjeval tudi bolj institucionalizirane revizije dolga. Avtorji prve civilnodružbene revizije, Franček Drenovec, Maja Breznik in Sašo Furlan, so leta 2015 svojo analizo in zaključke o slovenskem javnem dolgu predstavili v zborniku *Javni dolg: Kdo komu dolguje?* Ugotovili so, da niso vse države v evrskem območju

¹ Zanimivo je, da je bil guverner v Bruslju kljub preiskavi nedavno imenovan za člana Enotnega odbora za reševanje bank (Single Resolution Board – SRB), katerega naloga je zagotoviti reševanje propadajočih bank z minimalnih učinkom na realno gospodarstvo in javne finance.

imele enakega začetnega položaja pri monetarni in fiskalni politiki. Ko se je kriza razširila na obrobje EU, so se začela izvajati drugačna pravila o državni pomoči. Tako so bile države na obrobju prisiljene dokapitalizirati svoje banke pod precej strožjimi pogoji Evropske komisije, kot so pred tem veljali za stare članice, države centra (Breznik in Furlan, 2015). Franček Drenovec (2015) je izračunal, da je treba 30 odstotkov rasti dolga pripisati davčnim ukrepom za najbogatejše. Hkrati pa dodajamo, da je dolg naraščal tudi zaradi rasti socialnih izdatkov med krizo, torej od leta 2008 naprej. Nenadna rast javnega primanjkljaja in kopičenje manjših primanjkljajev iz prejšnjih let pa sta bila najpomembnejša vzroka za trenutno stanje javnega dolga (Pistotnik, 2018), pri čemer so bili poglavitni vzroki za čezmerno rast pribitkov na slovenske državne obveznice in posledično rast stroškov servisiranja dolgov politične narave (politična nestabilnost, poteze v medijih in podobno). K postopni umiritvi razmer so pripomogle šele poznejše vlade in njihovi ukrepi (Verbič in dr., 2016). Letos je javna televizija predvajala dokumentarni film Bančna luknja, v oddaji Ekstravisor pa so raziskovalni novinarji razkrili nacionalne koruptivne bančne elite, njihovo poslovanje, mreže v tujini, pomanjkljivosti pri njihovem nadzoru in neučinkovitost pravosodnega sistema v teh primerih. Zaradi nezakonitih transakcij, koruptivnih poslov v davčnih oazah in poneverb naj bi na bilancah bank tako nastalo za več kot pet milijard evrov izgub. S tem bi bile lahko podane prve osnove za državljansko revizijo javnega dolga in civilna družba bi jih morala uporabiti pri mobilizaciji prebivalcev zanjo.

Pri reviziji bi se tako ovrednotile politične, gospodarske in družbene posledice naraščajoče zadolženosti, tudi v povezavi z vprašanji privatizacije, pravne podlage za reforme – npr. odločitev Ustavnega sodišča RS za omejitev referendumске pravice na račun ekonomskega razvoja, sprejetje Zakona za uravnoteženje javnih financ (ZUJF) in vpis fiskalnega pravila v ustavo – in dinamiko moči, povezano s prestrukturiranjem (slovenskega) bančnega sektorja in spremljajočimi stresnimi testi. Le tako bi lahko pripomogli k novim spoznanjem o nerešenih razpravah o zadolženosti države in s tem povezani finančni krizi, v kateri je javni dolg v nekaj letih bliskovito narastel. Revizija naj bi povzela posledice finančne krize in podala predloge za nove, bolj odrastniške usmeritve.

Sklep

Rast se poskuša ohranjati z dodatnim zadolževanjem, nižanjem okoljskih standardov, podaljševanjem delovnega časa in zmanjševanjem sredstev za socialno varnost. Takšno agresivno prizadevanje za rast za vsako ceno ustvarja družbene vrzeli in gospodarsko nestabilnost ter ogroža demokracijo (Conte in dr., 2018). Iz zornega kota odrasti je bila zadnja finančna kriza posledica sistemskih omejitev rasti in ne ciklična kriza ali pomanjkljivost kreditnega sistema. Giacomo D'Alisa in drugi trdijo, da je krizo sprožil dvig cen nafte; to je prizadelo trgovino, zato si

delavci niso več mogli privoščiti mobilnosti iz predmestij, kar je povzročilo zasege hipotek na nepremičnine, to pa je posledično pospešilo krizo drugorazrednih hipotekarnih kreditov (D'Alisa, Demaria in Kallis, 2015).

Stroške reševanja bank, ki jih je bilo treba rešiti, da bi v obstoječem sistemu preprečili še hujše scenarije, je v glavnem financiral javni dolg. Čeprav se je skozi privatizacijo javni dolg kratkoročno zmanjšal, so vlade s prodajo javnega premoženja praviloma iztržile manj, kot so vanj investirale (The Privatizations Barometer Report, 2015/2016). Kot trdi Fanny Malinen, ko zmanjka sredstev za osnovne potrebe prebivalstva, ker se ta stekajo v banke, je treba podvomiti tudi o ustreznosti širšega finančnega sistema, v okviru katerega so nastali dolgovi, in o legitimnosti teh dolgov (Malinen, 2016). Odgovor odrasti je tu orisani mehanizem revizije javnega dolga.

Literatura in drugi viri

- BREZNIK, MAJA IN SAŠO FURLAN (2015): Kje je Slovenija v mednarodni dolžniški krizi? V *Javni dolg: Kdo komu dolguje?*, R. Močnik in M. Breznik (ur.), 169–215. Ljubljana: Založba /*cf.
- CONTE, MARTA, FEDERICO DEMARIA, JASON HICKEL, TIM JACKSON, GIORGOS KALLIS, DAN O'NEILL IN KATE RAWORTH (2018): The EU Needs a Stability and Wellbeing Pact, not More Growth. *Guardian*, 16. september. Dostopno na: <https://www.theguardian.com/politics/2018/sep/16/the-eu-needs-a-stability-and-wellbeing-pact-not-more-growth> (17. september 2018).
- CUTILLAS, SERGI, DAVID LLISTAR IN GEMMA TARAFI (2015): Debt Audit. V *Degrowth: a Vocabulary for a New Era*, G. D'Alisa, F. Demaria in G. Kallis (ur.), 156–158. Oxon in New York: Routledge.
- DRENOVEC, FRANČEK (2015): Nastanek slovenskega javnega dolga. V *Javni dolg: Kdo komu dolguje?*, R. Močnik in M. Breznik (ur.), 149–169. Ljubljana: Založba /*cf.
- D'ALISA, GIACOMO, FEDERICO DEMARIA IN GIORGOS KALLIS (2015): Introduction: Degrowth. V *Degrowth: A Vocabulary for a New Era*, G. D'Alisa, F. Demaria in G. Kallis (ur.), 1–18. Oxon in New York: Routledge.
- FAZI, TOMAS (2016): How Can Europe Change? Civil Society Proposals for Policy Alternatives on Socially Inclusive and Sustainable Growth. *ISI Growth Project, Lunaria WP8 Report on Civic Action Network Activities*. Dostopno na: http://www.isigrowth.eu/wp-content/uploads/2016/10/working_paper_2016_33_def-def.pdf (24. september 2018).
- GRAEBER, DAVID (2014): *Dolg: Prvih 5.000 let dolžništva*. Ljubljana: Založba /*cf.
- JUBILEE DEBT CAMPAIGN (2018). We Still Need a Debt Jubilee: 20 years on from the Birmingham Human Chain. *Jubilee Debt Campaign*, 16. maj. Dostopno na: www.jubileedebt.org.uk/blog/we-still-need-a-debt-jubilee-20-years-on-from-the-birmingham-human-chain (24. september 2018).
- KALLIS, GIORGOS (2015): Yes, We Can Prosper Without Growth: 10 Policy Proposals for the New Left. *CommonDreams*, 28. januar. Dostopno na: www.commondreams.org/views/2015/01/28/yes-we-can-prosper-without-growth-10-policy-proposals-new-left (10. september 2018).
- LAPAVITSAS, COSTAS (2012): *Crisis in the Eurozone*. London: Verso Books.

- LAZZARATO, MAURIZIO (2012): *Proizvajanje zadolženega človeka: Esej o neoliberalnem stanju*. Ljubljana: Maska.
- MALINEN, FANNY (2016): The 'Golden Noose' of Global Finance. *ROAR Magazine* 3. Dostopno na: roarmag.org/magazine/golden-noose-global-finance/ (14. september 2018).
- MEKINA, BORUT (2017): Banksterji. *Mladina*, 7. april. Dostopno na: www.mladina.si/179489/banksterji/ (16. september 2018).
- MILLET, DAMIEN IN ERIC TOUSSAINT (2014): *AAA: Revizija, odpis, drugačna politika*. Ljubljana: Sophia.
- #NOLOBOS (2016): Towards European Public Debt Audits. *#NoLOBOS*, 16. februar. Dostopno na: lada.debtresistance.uk/towards-european-public-debt-audits/ (23. september 2018).
- PAPADOULOU, ELENA IN GABRIEL SAKELLARIDIS (2012): Introduction. V *The Political Economy of Public Debt and Austerity in the EU*, E. Papadoulou in G. Sakellaris (ur.), 11–29. Atene: Nissos Publications. Dostopno na: www.transform-network.net/fileadmin/_migrated/news_uploads/public_debt.pdf (16. september 2018).
- PETTIFOR, ANN (2017): The Neoliberal Road to Autocracy. *IPS – International Politics and Society*, 17. maj. Dostopno na: www.ips-journal.eu/topics/democracy/article/show/the-neoliberal-road-to-autocracy-2046/ (16. september 2018).
- PISTOTNIK, AJDA (2018): *Poročilo: slovenski javni dolg*. Ljubljana: EnaBanda. Dostopno na: <http://enabanda.si/raziskave/porocilo/> (16. september 2018).
- REPOVŽ, MIJA (2017): Slovenske banke boljše od nemških. *Delo*, 24. februar. Dostopno na: www.delo.si/sobotna/slovenske-banke-boljse-od-nemskih.html (16. september 2018).
- ROTH, LAURA IN KATE SHEA BAIRD (2017): Municipalism and the Feminization of Politics. *ROAR Magazine* 6. Dostopno na: <https://roarmag.org/magazine/municipalism-feminization-urban-politics/> (9. oktober 2018).
- ROOS, JEROME (2016): Managing Disorder. *ROAR Magazine* 4. Dostopno na: <https://roarmag.org/magazine/managing-disorder/> (17. september 2018).
- THE PRIVATIZATION BAROMETER REPORT 2015/2016*. Dostopno na: <http://www.privatizationbarometer.com/newsletter.php> (18. september 2018).
- VERBIČ, MIROSLAV, ANDREJ SRAKAR, BORIS MAJCEN IN MITJA ČOK (2016): Slovenian Public Finances through the Financial Crisis. *Teorija in praksa* 53(1): 203–227. Dostopno na: http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/TiP2016_1_Verbic_etal.pdf (20. september 2018).
- VOH BOŠTIC, ANŽE (2016): Računsko sodišče: zakaj ga pravzaprav imamo in kako učinkovito je. *Pod črto – medij za neodvisno novinarstvo*, 19. avgust. Dostopno na: podcrto.si/racunsko-sodisce-zakaj-ga-pravzaprav-imamo-in-kako-ucinkovito-je/ (22. september 2018).